

Starość w perspektywie młodzieży 17–19-letniej

Old Age in the Perspective of 17–19-years-old Youth

DOI 10.25951/4802

Wrażliwość na osoby starsze jest istotną cechą cywilizacji. Cywilizacja będzie się rozwijała, jeśli potrafi szanować rozsądek, mądrość osób starszych.

(Papież Franciszek)

Wprowadzenie

Współczesna rzeczywistość jest związana z pojawieniem się nowych zjawisk, które niosą ze sobą wiele szans dla rozwoju zachodnich cywilizacji, jednak jednocześnie mogą stanowić zagrożenie nie tylko dla jednostek, lecz także całych społeczeństw. Jednym z takich zjawisk jest ageizm, definiowany jako „proces systematycznego tworzenia stereotypów i dyskryminowania ludzi z powodu tego, że są starzy” (Palmore 1990, s. 4). W moim przekonaniu pojęcie ageizmu należy rozpatrywać w szerszej perspektywie, a mianowicie dyskryminacji i wykluczenia ze względu na wiek w ogóle, nie ograniczając terminu jedynie do okresu senioralnego. Jednak w kontekście podejmowanych przeze mnie w poniższym artykule rozważań przyjmuję tę definicję jako operacyjną do omawiania podjętej problematyki związanej z okresem senioralnym.

Z biomedycznego punktu widzenia okres starości może być przyczyną nierównego traktowania (zarówno w sensie negatywnym, jak i pozytywnym), niekiedy wydaje się uzasadniony, chociażby ze względu na dominację procesów katabolicznych nad anabolicznymi w tym okresie rozwoju ontogenetycznego człowieka. Jest to naturalny proces inwolucji w rozwoju fizycznym, psychicznym i społecznym (Woynarowska 2010, s. 110–115).

Definicję ageizmu należy zoperacjonalizować, jak słusznie twierdzi Piotr Szukalski, uznając, że jest to „zestaw przekonań, uprzedzeń

i stereotypów mających swe podstawy w biologicznym zróżnicowaniu ludzi, związanym z procesem starzenia się, który dotyczy kompetencji i potrzeb osób w zależności od ich chronologicznego wieku. W rezultacie wiek kalendarzowy używany jest do wyodrębniania grup, których dostęp do różnorodnych zasobów społecznych podlega systematycznej kontroli (Szukalski 2009, s. 62).

Jak pisze Artur Fabiś (2015): „Stereotyp starości i człowieka starego jest wciąż powielany pod względem negatywnych nośników, jest odzwierciedleniem sytuacji ludzi starych żyjących w społeczeństwie, gdyż odpowiada na pytania o to, czym jest starość w wyobrażeniach społeczeństwa, jaki mamy do niej stosunek, oraz co myślą o niej i jak wyobrażają ją sobie dzieci, młodzież, dorośli” (Fabiś, Wawrzyniak, Chabior 2015, s. 71).

Fundament stereotypizacji ludzi starych stanowią najczęściej przekazywane w procesie wychowania dzieci i młodzieży sądy oraz opinie głoszone przez rodzinę, środowisko rówieśnicze, instytucje i media (Fabiś, Wawrzyniak, Chabior 2015, s. 72).

Seniorzy najczęściej są odbierani społecznie poprzez własne ograniczenia, kategorię niższego statusu społecznego, określanego jako brak dochodów czy oszczędności, korzystanie ze świadczeń społecznych i różnorodnej pomocy. Znaczący jest również pogarszający się stan zdrowia i brak samodzielności. Dzisiejszy stereotyp osoby starszej to: niesamodzielność, niepełnosprawność, bezradność, dyskryminacja indywidualna i instytucjonalna, która rodzi postawy negacji, litości, współczucia, obojętności. Natomiast takie zachowania budzą u seniorów poczucie odrzucenia, brak akceptacji i wycofanie z pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, gospodarczym, kulturowym (Rasińska, Nowakowska 2015, s. 154).

Istotne znaczenie w kształtowaniu stereotypów starości mają media i system edukacji. To dzięki nim można dzisiaj dokonywać istotnych zmian w myśleniu o starości. Zatem aby unikać stereotypizacji, dyskryminacji osób starszych, czyli zjawiska, które opisano powyżej, zasadnicze wydaje się uświadamianie wszystkich grup społecznych, a szczególnie młodzieży, na temat funkcjonowania fizycznego i psychospołecznego osób starszych. Rozwijanie w młodzieży nie tylko wiedzy, lecz także umiejętności i kompetencji dotyczących przemijania, kształtowania myślenia o starości, również własnej, nie w kontekście obaw, a pozytywnych zmian, kształtowania postawy proaktywnej – jest kluczowe w budowaniu społeczeństwa otwartego na potrzeby drugiego człowieka, społeczeństwa włączającego, akceptującego, tolerancyjnego i odpowiedzialnego społecznie. Istotą tego myślenia powinno stać się „wypracowanie współpracy

międzypokoleniowej opartej na wzajemnym wsparciu, zrozumieniu i wymianie doświadczeń” (Rasińska, Nowakowska 2015, s. 154).

Zainteresowanie powyższą problematyką stało się asumptem do opracowania koncepcji badań empirycznych. Przeprowadzono badanie pilotażowe, które stanowiło przyczynek do dalszego zgłębiania problematyki związanej z procesem starzenia się, aktywnością osób w wieku senioralnym oraz postawami wobec starości, w ramach tematu badawczego nr 94/20/B „Potrzeby osób starszych, uwarunkowania i możliwości”, realizowanego w UPH w Siedlcach. Celem badania była diagnoza postrzegania starości przez młodzież szkół średnich. Określono główny problem w następujący sposób: Jak młodzież postrzega osoby starsze?

Szczegółowych danych dostarczyły odpowiedzi na następujące pytania problemowe:

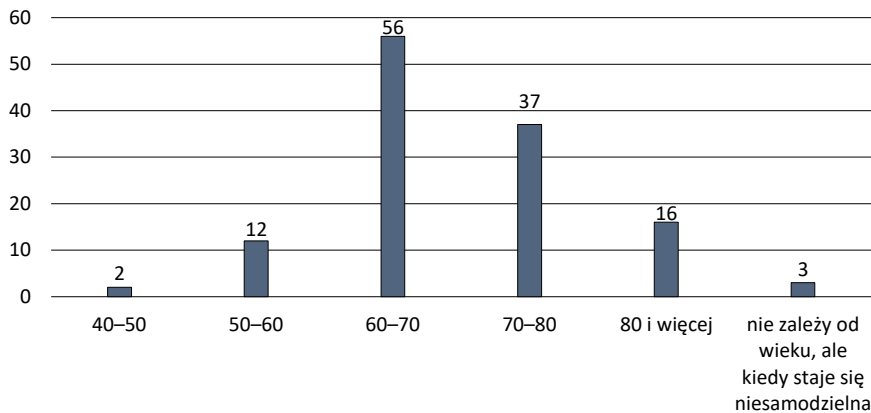
1. Jaka jest opinia badanej młodzieży na temat granicy rozpoczynającej okres starości?
2. Czy i jakie bariery dostrzega badana młodzież w funkcjonowaniu seniorów?
3. Jakie są najistotniejsze cechy określające seniora w ocenie badanej młodzieży?
4. Czy badana młodzież posiada umiejętność określania potrzeb osób starszych?
5. Jakie emocje i uczucia towarzyszą badanej młodzieży w kontakcie bezpośrednim z osobą starszą?
6. Jakie zachowania prezentuje badana młodzież wobec seniorów?

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, zastosowano technikę ankiety. Badanie przeprowadzono autorskim kwestionariuszem ankiety wśród grupy młodzieży szkół średnich. Grupę badawczą stanowiło 129 osób (86 dziewcząt i 43 chłopców).

Badana młodzież bardzo różnie postrzega czas, kiedy rozpoczyna się starość. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby, które uznały, że okres starości rozpoczyna się w przedziale wiekowym pomiędzy 60–70 lat: uznaje tak 56 osób, natomiast 37 osób uważa, że starość rozpoczyna się w przedziale wiekowym 70–80 lat.

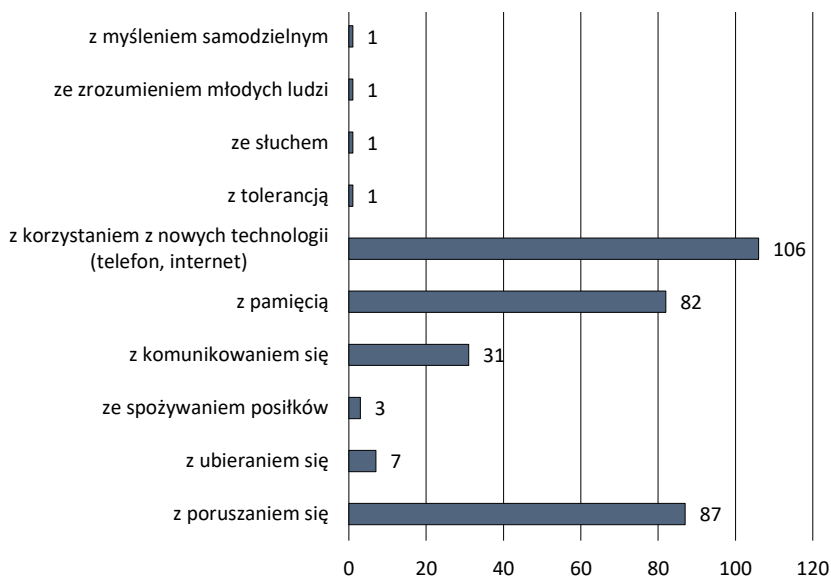
Badana młodzież dostrzega szereg problemów, z którymi na co dzień zmagają się seniorzy. Spośród badanych aż 106 młodych ludzi uważało, że największą barierą dla osób starszych jest brak umiejętności korzystania z nowych technologii (komputer, telefon komórkowy typu smartfon, internet), 87 osób badanych uznało, że starzy ludzie mają największy problem z poruszaniem się

i z pamięcią (82 osoby). Wśród badanych 31 osób uznało, że osoba starsza ma kłopoty z komunikowaniem się.

Wykres 1. Początek okresu starości w opinii badanych (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

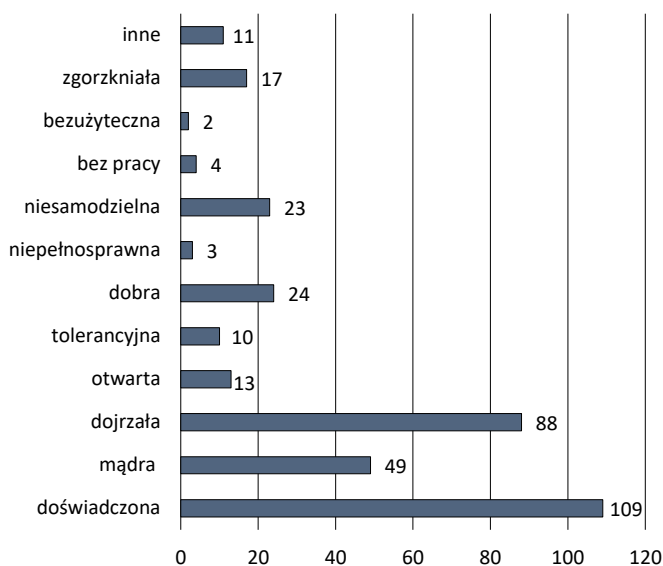

Wykres 2. Bariery w funkcjonowaniu osób starszych w opinii badanej młodzieży (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

Zapytano licealistów, jakie cechy w ich ocenie określają seniorów. Rozkład odpowiedzi zamieszczono na wykresie 3.

Badana młodzież najczęściej określała osoby starsze jako: doświadczona (109 badanych), dojrzała (88 badanych), mądra (49 badanych). Pośród opinii badanej młodzieży pojawiły się również cechy o zabarwieniu negatywnym, określające osobę starszą w następujący sposób: niesamodzielna (23 wskazania), zgorzkniała (17 wskazań).

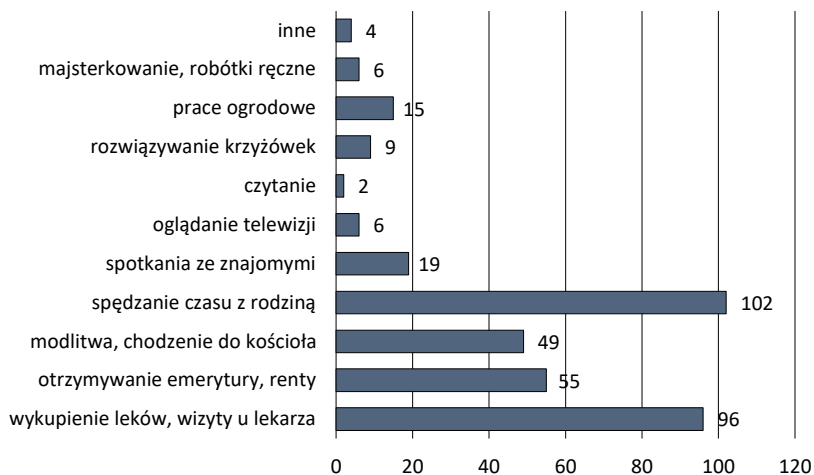

Wykres 3. Cechy określające osobę starszą w opinii badanej młodzieży (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

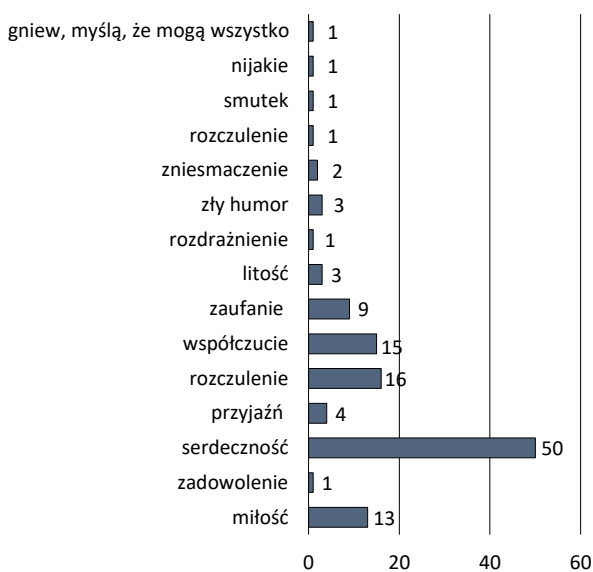
Bardzo ciekawie prezentują się wyniki badań młodzieży dotyczące rozpoznawania potrzeb seniorów. Największą grupę stanowili młodzi ludzie, którzy uważali, że seniorzy potrzebują najbardziej spędzania czasu z własną rodziną (102 wskazania), wykupienia leków i wizyt u lekarzy (96 wskazań), otrzymania renty/emerytury (55 wskazań), oraz modlitwy i chodzenia do kościoła (49 wskazań). Dane dotyczące potrzeb seniorów według respondentów przedstawiono na wykresie 4.

Licealiści zapytani o towarzyszące im emocje i uczucia wobec osób starszych najczęściej określali je jako pozytywne, serdeczność (50 opinii), rozczulenie (16 opinii), współczucie (15 opinii), miłość (13 opinii). Dane dotyczące emocji badanych przedstawiono na wykresie 5.

Wykres 4. Potrzeby seniorów w ocenie badanej młodzieży (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

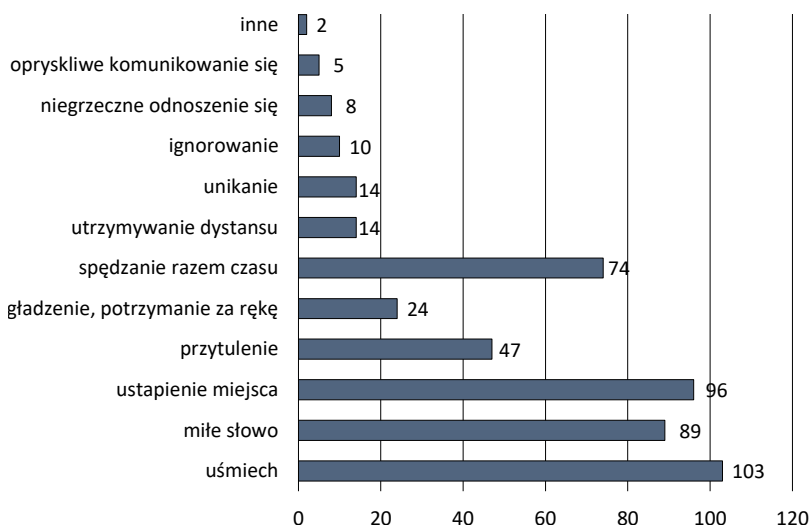

Wykres 5. Emocje i uczucia towarzyszące badanej młodzieży w kontakcie z osobą starszą (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

Najczęstszym przejawem zachowania wobec osoby starszej w badanej grupie był uśmiech (103 wskazania), ustąpienie miejsca (96 wskazań), miłe słowo (89 wskazań), spędzanie razem czasu (74 wskazania). W wyrażonych

przez badaną młodzież opiniach pojawiały się również takie, które były związane z przejawianiem negatywnych zachowań w obcowaniu z osobą starszą, np.: utrzymywanie dystansu, unikanie, ignorowanie, niegrzeczne odnoszenie się. Szczegółowy rozkład odpowiedzi zaprezentowano na wykresie 6.

Wykres 6. Zachowania badanych wobec seniorów (N = 129)

Źródło: opracowanie na przykładzie analizy wyników badań własnych.

Na pytanie, czy badani myśleli kiedyś o własnej starości, 39 respondentów odpowiedziało, że tak, a 80 badanych osób nie myślało o tym.

W ostatnim pytaniu poproszono ankietowanych o odpowiedź na pytanie, czy pomyśleli, wypełniając kwestionariusz ankiety, o konkretnej osobie. Aż 112 respondentów myślało o swoich dziadkach, biorąc udział w badaniu.

Wnioski

W toku badań ustalono, że badana młodzież w wieku 17–19 lat określała przedział wiekowy dotyczący początku starości zgodnie z przedziałami podawanymi najczęściej w literaturze przedmiotu (Woynarowska 2010; Fabiś, Wawrzyniak, Chabior 2015 i inni) i odnoszącymi się do osiągnięcia wieku emerytalnego, wygaszania aktywności zawodowej seniora, związanej z pracą zarobkową np. w ramach pracy etatowej. Wyznaczyli próg starości na okres 60–70 lat.

Młodzi ludzie dostrzegają szereg barier związanych ze starością. Uznają, że osoba starsza może mieć trudności nie tylko w obszarze zdrowia fizycznego, co silnie konotuje z prawidłowościami występującymi w tym okresie ontogenezy człowieka, lecz także w zakresie zdrowia psychospołecznego (problemy z pamięcią, bariery w komunikowaniu się). Jednak badani licealiści uznają, że największe bariery seniorzy mają w funkcjonowaniu w przestrzeni cyfrowej i posługiwaniu się przez osoby starsze nowymi technologiami, takimi jak: telefon komórkowy, komputer czy internet. Współczesna młodzież to pokolenie głównie przekazu obrazowego, nowych technologii i niesamowitego tempa technicyzacji życia. Być może dlatego badani takie właśnie bariery w funkcjonowaniu seniorów wskazywali jako najczęściej występujące w tej grupie populacji.

Przeprowadzone badanie pilotażowe pozwoliło stwierdzić, że młodzież dostrzega zdecydowanie więcej pozytywnych cech osoby starszej niż negatywnych. Ustalono, że postrzegają osobę starszą jako osobę doświadczoną, dojrzałą i mądrą. Połowa badanych odczuwa wobec seniorów serdeczność, ale wskazywano także na rozczulenie czy zaufanie. Być może taka ocena osób starszych wynikała z faktu, że młodzież zbudowała ten wizerunek, bazując na postrzeganiu i ocenie członków własnych rodzin, głównie babć i dziadków, co zadeklarowano w badaniu.

Badana grupa młodzieży licealnej posiada umiejętność określania potrzeb osób starszych. Do najistotniejszych zaliczono spędzanie przez seniorów czasu z rodziną, wykupienie leków i wizyty u lekarza, a także otrzymywanie świadczeń finansowych w postaci np. renty, czy emerytury, oraz modlitwę i chodzenie do kościoła. W realizowanym m.in. przez autorkę projekcie „Nie jesteś sam”, współfinansowanym ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020 dla osi priorytetowej IX, prowadzono z beneficjentami, którymi byli seniorzy, diagnozę konstatającą fakty. Diagnoza pokazała, że osoby starsze również określały potrzeby wskazane przez młodzież w badaniu pilotażowym jako jedne z istotniejszych dla funkcjonowania seniora.

Badanej młodzieży szkół średnich zwykle towarzyszyły pozytywne uczucia i emocje związane z bezpośrednim kontaktem z osobą starszą (serdeczność, rozczulenie, współczucie, miłość). Być może (choć w badaniu nie uwzględniono takiego wskaźnika), opinie respondentów były podyktowane doświadczeniem w kontakcie z osobami starszymi, z którymi łączyła badanych relacja rodzinna (kontakt z babcią, dziadkiem), dokonując oceny, nie odnosili się do kontaktu z obcym seniorem.

Badana grupa prezentuje szereg zachowań wobec seniorów. Najczęściej wymieniane przez respondentów to: uśmiech, ustąpienie miejsca, miłe słowo, wspólne spędzanie czasu.

Opisywane badanie pilotażowe będzie stanowić istotny przyczynek do rozszerzenia badań, porównawczych na ten temat.

Konkludując, problematyka starości, również własnej starości, postrzegania starości nie jest uwzględniona w systemie szkolnym, w procesie kształcenia i wychowania. Wiedza młodzieży w tym zakresie ogranicza się głównie do bazowania na stereotypach funkcjonujących w społeczeństwie. Cieszy jednak fakt, że wśród badanej młodzieży dominował pozytywny stereotyp seniora.

W mojej ocenie należy przeprowadzać zmiany zarówno w procesie wychowania rodzicielskiego, instytucjonalnego, jak i w systemie edukacji: zmian w kierunku równości, edukacji inkluzyjnej, dostępności. Zmiany, które będą niwelować negatywne postawy i zachowania wobec osób starszych. Zmiany, które będą implikowały dialog międzypokoleniowy i będą kształtowały młode pokolenia odpowiedzialne społecznie, takie, które będą potrafiły również myśleć o potrzebach seniorów oraz projektować uniwersalnie przestrzeń architektoniczną, cyfrową i komunikacyjną dla osób w jesieni życia.

BIBLIOGRAFIA

- Bocian-Waszkiewicz B., Zacharuk T., Sobczak S., Jówko E. (2021), *Postawy wobec osób starszych: Studium pedagogiczne*, Siedlce: Wydawnictwo UPH w Siedlcach.
- Fabiś A., Wawrzyniak J.K., Chabior A. (2015), *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 71–79.
- Jówko E., Bocian-Waszkiewicz B., Zacharuk T., Sobczak S. (2021), *Zmierzch życia ludzkiego. Studium Pedagogiczne*, Siedlce: Wydawnictwo UPH w Siedlcach.
- Palmore E.B. (1990), *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company, s. 4.
- Rasińska R., Nowakowa I. (2015), *Studenci wobec własnej starości*, w: Brudek P., Steuden S., Januszewska I., Gamrowska A. (red.), *Oblicza starości we współczesnym świecie*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 153–164.
- Sobczak S., Jówko E., Bocian-Waszkiewicz B., Zacharuk T. (2021), *Potencjał seniorów. Studium pedagogiczne*, Siedlce: Wydawnictwo UPH w Siedlcach.
- Szukalski P. (2009), *Ageizm – przejawy indywidualne i instytucjonalne*, s. 62, <https://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/5436/Cz%C5%82owiek%20-%20Szukalski.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data dostępu: 22.02.2021).

- Woynarowska B., Kowalewska A., Komosińska K. (2010), *Biomedyczne podstawy kształcenia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 110–115.
- Zacharuk T., Jówko E. (red.) (2020), *Senectitude-youth. Faces of Social Inclusion*, Siedlce: Wydawnictwo UPH w Siedlcach.
- Zacharuk T., Sobczak S., Jówko E., Bocian-Waszkiewicz B. (2021), *Aktywność osób starszych. Studium pedagogiczne*, Siedlce: Wydawnictwo UPH w Siedlcach.

STRESZCZENIE

Artykuł jest poświęcony postrzeganiu starości i ludzi starych, przez młodzież w wieku 17–19 lat. Autorka prezentuje badania pilotażowe w grupie 129 uczniów szkół średnich. Z przeprowadzonych badań wyłania się pozytywny wizerunek osoby starszej. Młodzież określiła m.in. cechy seniorów i emocje i uczucia wobec tej grupy społecznej i prezentowane wobec osób starszych zachowania. W konkluzji autorka podkreśla, jak ważne znaczenie w niwelowaniu negatywnych stereotypów i promowaniu pozytywnych postaw wobec starości mają system wychowania w rodzinie, edukacja i media.

SŁOWA KLUCZOWE: starość, postawy wobec starości, wykluczenie społeczne osób starszych, ageizm

SUMMARY

The article is devoted to the perception of old age and old people by young people aged 17–19. The author presents a pilot study in a group of 129 high school students. The conducted research shows a positive image of an elderly person. Among other things, the youth defined the features of seniors, emotions and feelings towards this social group and behaviors presented towards the elderly. In conclusion, the author emphasizes the importance of the family upbringing system, education and the media in eliminating negative stereotypes and promoting positive attitudes towards old age.

KEYWORDS: old age, attitudes towards old age, social exclusion of elderly people, ageism

EWA JÓWKO – Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji / Received: 19.04.2021

Daty recenzji / Revised: 27.05.2021; 17.07.2021

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 3.01.2022